

Key words: *time perspective, vitality, student age, crisis situation.*

Білоус Руслана Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, м. Кременчук;

Охріменко Вікторія Олександрівна – студентка п'ятого курсу спеціальності «Психологія» Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, м. Кременчук.

УДК 159.9: 316.62

Бохонкова Ю.О., Завацький В.Ю.

ЖИТТЄВА СИТУАЦІЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН: ЗМІСТОВНА ТА СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА

В статті показано, що життєва ситуація може розглядатися в якості квазисистемного конструкту, який виникає внаслідок активної взаємодії суб'єкта та оточуючого середовища. Визначено, що ситуація являє собою сукупність зовнішніх умов середовища, відображена у свідомості конкретної особистості, опосередкована її соціально-психологічними характеристиками. З'ясовано, що вся життєдіяльність особистості є ланцюгом ситуацій. Джерел – 14.

Ключові слова: *ситуація, феномен, життєдіяльність, оточуюче середовище.*

Постановка проблеми. Протягом життєдіяльності під впливом технічного та інформаційного прогресу у людей значно збільшується кількість поведінкових стереотипів, що спричиняють програмування психіки та упереджене ставлення до світу. Очевидно, що зрозуміти особистість поза ситуації, в якій вона перебуває, не уявляється можливим, оскільки між людиною та умовами її життя існує нерозривний зв'язок. Не випадково, що останнього часу в психології все більше уваги надається вивченню та формуванню психологічної компетентності особистості, вміння адекватно оцінювати ситуацію та свої можливості, рівень домагань, здатність прогнозувати свою поведінку, регулювати власні емоційні стани тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить здійснений нами теоретичний аналіз, проблема ситуації життєвих змін радше вивчається з огляду психології мислення, прогнозування, прийняття рішень, діяльності в екстремальних умовах.

У процесі дослідження в психології ситуації життєвих змін дослідники спираються відповідно на біхевіористський, когнітивний, психодинамічний (Д. Грейсон, К. У. Делл) та гуманістичний підходи. Феномен змін так чи інакше розглядається в дослідженнях різноманітних психологічних проблем: проблем саморегуляції та саморозвитку (М. Й. Боришевський, Г. С. Костюк, С. Б. Кузікова, С. Д. Максименко), проблем толерантності до невизначеності та особистісного змінювання (М. А. Гуліна, П. В. Лушин), проблем адаптації в психології управління та організаційній психології (Б. Альстренд, Л. М. Карамушка, Г. Мінцберг).

Вказується, що оптимальний процес соціальної адаптації особистості безпосередньо пов'язаний з особливим типом взаємодії рівноцінних ситуацій, в ході якої відбувається

побудова нової, складної та високоорганізованої системи, що забезпечує стан готовності особистості діяти певним чином заради збереження внутрішньої рівноваги. Значна кількість психологічних праць присвячена проблемам дезадаптації та регуляції поведінки. Результати дослідження психологічних механізмів і чинників дезадаптації представлені в працях Г. О. Балла, Н. Є. Завацької, М. Є. Зеленової, О. М. Кокуна, Д. І. Комаренко, Г. В. Ложкіна, Н. Ю. Максимової, А. А. Налчаджяна, В. О. Скребця, Т. С. Яценко та інших дослідників.

Мета статті – надати змістовну та структурну характеристику життєвої ситуації як психологічного феномену.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Методологічною основою дослідження є системний підхід - напрям наукового пізнання і соціальної практики, що орієнтує дослідника на розгляд досліджуваних об'єктів як систем. Визначений підхід сприяє адекватній постановці проблем в конкретних науках і виробленню ефективної стратегії їхнього вивчення. При цьому система розглядається як така, що має цілісну структуру з багатоманітними типами зв'язків між елементами системи та безперервно взаємодіє з іншими системами. Крім того, досліджувана проблема може одночасно бути підсистемою багатьох інших, пов'язаних з нею систем. Системний підхід володіє могутнім евристичним потенціалом, дозволяє орієнтувати конкретні наукові дослідження, надавати досліджуваній системі структурні й типологічні характеристики. Згідно із системним підходом, будь-яке явище виникає і існує в межах достатньо широкої системи явищ [2; 7; 12; 14].

Якби ситуація була організована за принципом системи, її вплив на людину мав би заздалегідь відомий чи достатньо прогнозований характер. Однак об'єкти ситуації, що перебувають у відносинах протидії, утворюють по відношенню до чогось протилежне тому, що спостерігається в системі, і забезпечують імовірнісний результат в поведінці суб'єкта, що перебуває в умовах ситуації. Ситуація часто формується на основі випадкових зв'язків між об'єктами та їхніми складовими.

В залежності від взаємовідносин між елементами, ситуації поділяють на:

- ситуації-системи – в таких ситуаціях події представлені як системи, описані закономірні наслідково-причинні зв'язки, що відкривають суть та явища цих подій та є продуктом когнітивної діяльності, результатом накопичення досвіду та знань;
- ситуації боротьби – утворені на основі відносин протидії у її складових;
- ситуації, утворені випадковими зв'язками між подіями, де сам суб'єкт слугує основним ланцюгом, що організовує елементи в ситуацію [4].

Тобто ситуація є способом організації, суб'єктом явищ зовнішнього світу, який представлений не тільки у своїй предметній та функціональній формі, але й як сукупність суспільних та міжособистісних відносин. Для виникнення будь-якої ситуації, обов'язково необхідний суб'єкт з його активністю та певними актуальними, діючими потребами.

Підходи до визначення ситуації умовно можна поділити на:

- 1) об'єктивний (стимульний) – ситуація розглядається як особлива об'єктивна сутність (актуальна ситуація);
- 2) біографічний підхід – ситуація є одиницею виміру життєвого шляху (життєва ситуація);
- 3) особистісно-центрований, когнітивно-феноменологічний підхід – ситуація розглядається як елемент життєвого світу суб'єктивної реальності (суб'єктивна ситуація);

4) суб'єкт-об'єктний підхід – акцент ставиться на взаємодії та взаємовпливі об'єктивних та суб'єктивних чинників ситуації, при цьому ситуація розглядається як інтерактивна одиниця та аналізується у термінах символів, значень та змісту (психологічна ситуація) [8; 9; 10; 11].

Психологічний зміст *потенційних* ситуацій полягає у імовірному прогнозуванні варіантів взаємодії суб'єкта з навколишнім середовищем та пов'язаний із дремаючими потребами особистості. *Потенційну* ситуацію Д. Узнадзе описував як несвідоме споглядалне або дійове психічне відображення. Коли відображена психікою сукупність умов та обставин – потенційна ситуація – стає значущою для суб'єкта та набуває певного особистісного сенсу, ситуація переходить у розряд актуальних та починає детермінувати активність суб'єкта. Суттєвою характеристикою *актуальної* ситуації є наявність у суб'єкта психологічної готовності до чогось, що являє собою об'єктивний аспект ситуації. Тільки після особистісного сенсоутворення актуальна ситуація починає опосередковувати конструктивну активність суб'єкта [10; 11].

Для нашого дослідження найбільший інтерес має психологічна ситуація. *Психологічна ситуація* – це відкрита система, що перебуває під дією групи детермінант. До них належать система особистості та сукупність чинників психологічного середовища. Чинники навколишнього світу впливають на людину лише тоді, коли вони стають чинниками психологічного середовища. Саме особистість визначає конфігурацію психологічної ситуації особистості, при цьому системоутворюючим чинником є цілі та потреби особистості [4; 10; 11].

Психологічна ситуація завжди має свій початок та закінчення, а також свою структуру, а саме: перцептивна організація середовищних констеляцій, їхня ідентифікація, когнітивне опрацювання та оцінка суб'єктивної ситуації, типізація на основі досвіду та знань, випереджальні стратегії поведінки, прийняття рішень та вибір способу дії, реалізація дії та зворотний зв'язок [4].

До складу психологічної ситуації входить також індивідуальний репертуар способів дій. Коли ситуація визначається як типова, то актуалізується звичайний план дій, скерований або на збереження ситуації (у випадку оцінювання її як позитивної), або (при негативному оцінюванні) – на зміну ситуації. У випадку нетипової ситуації, яка немає готового розв'язання, може виникнути ймовірність неадекватної чи нераціональної дії.

А. Шютц [13] вважав, що коли людина вчиняє якусь дію, вона має передбачати, чим ця дія завершиться, тобто випереджати результат власної поведінки. Коли ситуація типова, то в ній актуалізується звичайний план дій, звичайна, типова поведінка. За нетипової ситуації виникає актуалізація нераціональної чи неадекватної дії, оскільки людина ще немає такого досвіду. Психологічна ситуація нелінійна, складна система, що несе в собі елементи невизначеності, непередбачуваності та множинності свого розвитку.

Різноманітність ситуацій та прийомів їхнього дослідження зумовлюють таку ж велику кількість класифікацій ситуацій. Сьогодні активно використовується точка зору на ситуації за ознакою домінування об'єктивної або суб'єктивної складової. У вітчизняній психології такої точки зору дотримуються автори, які оперують категорією особистісного смислу (О. Леонтьєв), представники грузинської наукової школи (Ш. Надірашвілі, Д. Узнадзе), згідно із якою реакція індивіда крім стимулу зумовлюється установкою як цілісним психічним станом індивіда.

В *об'єктно* домінуючих ситуаціях найменше домінують індивідуальні стратегії поведінки. В реакціях на такі ситуації більшу вагу мають ситуаційні змінні, ніж особистісні. В таких ситуаціях зовнішні умови сприяють актуалізації певного комплексу внутрішніх спонукань (потреб, бажань і т. ін.). У *суб'єктно* домінуючих ситуаціях спостерігається найбільша кількість індивідуальних відмінностей в залежності від особистісних змінних. Суб'єктні ситуації викликаються майже завжди психологічною готовністю суб'єкта, його актуальними потребами [4].

Також науковцями виділяється структурний та змістовний аналіз ситуації. Інша класифікація підходів до аналізу ситуацій включає таке: аналіз особливостей сприйняття; аналіз мотиваційної сфери; аналіз реакцій на ситуацію.

Згідно із теорією М. Аргайла, *ситуації* поділяються на: офіційні події; випадкові епізодичні зустрічі; формальні контакти на роботі та в побуті; симетричні ситуації (дружні, товариські); інтимні зустрічі з близькими та рідними; асиметричні ситуації (в керівництві, в навчанні); переговори та конфлікт; групова дискусія. За допомогою багатомірного шкалювання ним були виділені такі параметри ситуації: дружня - ворожа, кооперативна - конкурентна, глибока - поверхня, рівноправна - нерівноправна, неформальна - формальна, орієнтована на завдання – не орієнтована [1].

В якості визначальних чинників ситуації М. Аргайлом та його колегами було виділено: цілі, ролі, правила, репертуар елементів (набір елементарних дій), знання для розуміння ситуації, фізичне середовище з усіма її параметрами, мова та мовлення, труднощі взаємодії та навички їхнього подолання. М. Аргайл, Дж. Грехем, А. Фернем класифікував такі підходи до вивчення соціальних ситуацій [1; 6]:

- вимірвальний – поєднує спроби що-небудь виміряти (наприклад, тип реагування на різні ситуації);
- компонентний – спроба виділити окремі компоненти, елементи та їхній взаємозв'язок в конкретній ситуації;
- вивчення особливих типів соціальної поведінки або специфічних типів комунікацій;
- середовищний – фізичні характеристики ситуації;
- екологічний – надається значення чинникам субкультури; предметом вивчення є поведінка людини;
- етногенетичний – основна увага приділяється аналізу соціальних ситуацій, соціальних ролей та правил; використовується оцінка подій з боку суб'єктів цих подій.

Е. Берн поділяє *ситуації* на ситуації-ритуали та ситуації-ігри. Ритуали – це символічне вираження думок та почуттів за допомогою дій, які визначають загальні прагнення на базі загальних цінностей. Гра – це форма діяльності в умовних ситуаціях, спрямована на відтворення та засвоєння суспільного досвіду, зафіксованого в засобах здійснення предметних дій. В соціально-психологічному контексті гра – це форма відтворення предметного та соціального змісту професійної та іншої діяльності, моделювання системи відносин [3].

У суспільстві ситуації створюють люди (окремі індивіди, соціальні групи людей, великі маси людей) у процесі життєдіяльності. Це зумовлено об'єктивними й суб'єктивними чинниками. Ситуація (стан справ, становище) - специфічний вияв суспільного життя і як об'єкт пізнання потребує категоризації як клас. Це своєрідний клас

- його можна назвати класом «станів справ», який має специфічні властивості й в умовах яких можуть відбутися певні події, виникнути певні явища та процеси. У життєвому світі людей існує безліч ситуацій, які можна класифікувати певним чином.

Реальна ситуація - це становище (стан справ), в якому опиняється окрема людина або певна кількість людей, що постають як факт реального соціального світу. Цей факт є структурною частиною екзистенції людей і має власний просторово-часовий вимір. У реальній ситуації, зумовленій об'єктивними та суб'єктивними чинниками, в умовах якої люди здійснюють певні практичні дії, породжуються події, змінюється життєвий світ (або не змінюється), виникають нові перспективи та можливості іншого буття (або не виникають). Уявна (можлива) ситуація - проекція на майбутнє екзистенційних настанов людей, що можуть реалізуватися, а можуть не реалізуватися в реальному світі. Множинність імовірних ситуацій у логіці трактують як множинність «можливих світів», котрі є частиною не реального, а уявного світу. Кожна людина може моделювати для себе «можливі світи» як альтернативи реальному світові, коли вона розробляє сценарії бажаного майбутнього або плани власних дій. Уявну (можливу) ситуацію як проекції майбутніх подій побудував Арістотель на прикладі: «Завтра буде морський бій. Завтра не буде морського бою». Цей приклад логіки приводиться у контексті визначення істинного значення висловлювань про майбутнє. У контексті можливих ситуацій (імовірний стан війни), «морський бій» - подія, що може статися, а може не статися, і це залежить від двох альтернатив, між котрими треба зробити вибір у ситуації, в якій перебувають суб'єкти: 1) бути морському бою; 2) не бути морському бою. Суб'єкти, введені в цю ситуацію, мусять ухвалити остаточне рішення. І це рішення визначить, яка з альтернатив стане частиною реального світу (фактом реального буття) і набуде просторово-часового виміру, визначить майбутнє. Універсальна ситуація має місце в життєдіяльності всіх людей, наприклад, ситуація комунікацій, ситуація вибору, ситуація гри та ін. Контекстуальна ситуація трапляється в життєдіяльності окремих особистостей або групи людей, наприклад, ситуація вирішення логічних завдань, складання іспиту студентами, пошук суб'єкта злочину та ін. [4].

В соціальній психології виділяють ситуації з точки зору їхнього суб'єктивного сприйняття та оцінювання: суб'єктивно значущі та суб'єктивно незначущі ситуації. Соціально-психологічні ситуації поділяються за принципом сили дестабілізуючого впливу на індивіда та соціум. Соціальні ситуації поділяють на:

- 1) формальні соціальні події;
- 2) інтимні зустрічі з близькими друзями або родичами;
- 3) випадкові зустрічі зі знайомими;
- 4) формальні контакти в магазинах і офісах;
- 5) асиметричні ситуації, пов'язані з соціальними вміннями (наприклад, навчання, інтерв'ювання, керівництво);
- 6) переговори і конфлікт;
- 7) групова дискусія.

Виділяють *штатні* ситуації – вони характеризуються традиційним, підконтрольним індивіду співставленням обставин та умов. Розв'язання таких ситуацій забезпечується використанням певних алгоритмів.

В науковій літературі поширені такі поняття, як важкі життєві ситуації, критичні ситуації, стресові ситуації, екстремальні ситуації. Зустрічаються й більш індивідуальні терміни, наприклад, ексцентричні ситуації (Е. Кіршбаум), трансординарні ситуації (М. Магомед-Емінов). Вибір терміна залежить від основи, за якою ця група ситуацій відрізняється від інших.

Проблемні ситуації являють собою сукупність обставин та умов діяльності індивіда, що включає протиріччя та не мають однозначного розв'язання. Проблема ситуація - це така ситуація, в рамках якої існує перешкода на шляху до поставленої суб'єктом цілі. Розв'язання проблемної ситуації полягає в знаходженні способу подолання перешкоди та досягнення наміченої мети. Кожна проблемна ситуація може бути розв'язана лише певними засобами.

Проблемна ситуація - це сукупність обставин, що вимагають виходу, негайного ухвалення рішення. Проблемні ситуації, пов'язані з екстремальними умовами, крім зміни лімітів часу можуть бути викликані і цілою низкою особистісних умов діяльності, які призводять до емоційної напруженості. Вони можуть включати і умови людської комунікації, і міжособистісні відносини, що виникають в результаті розподілу функцій між різними людьми, які виконують спільну діяльність.

Соціально-напружені ситуації – це гостре протиставлення особистісних та міжгрупових інтересів різних соціальних груп.

Екстремальні ситуації – це незвичайні умови існування людини, до яких вона психофізично не готова. Також виділяють ситуації спорту, театру, хірургічні та кримінальні ситуації. В екстремальних та непередбачуваних ситуаціях поведінку людини найчастіше поділяють на дві категорії:

1) раціональна, адаптивна поведінка з психічним контролем та управлінням емоційним станом. За такої поведінки відсутні патологічні прояви, людина адаптується до обставин, зберігає спокій;

2) випадки, що носять патологічний характер, відрізняються дезадаптацією, нераціональною поведінкою, панікою [4].

Критичні ситуації визначаються як ситуації неможливості реалізації суб'єктом внутрішніх потреб свого життя (потреб, мотивів, прагнень, бажань, цінностей і т. ін.). Критичні ситуації зазвичай описуються в чотирьох основних поняттях: стрес, фрустрація, конфлікт та криза. Критична ситуація має складну внутрішню динаміку, в якій різні типи ситуацій неможливості створюють взаємовплив один на одного через внутрішні стани, зовнішню поведінку та її об'єктивні наслідки [4; 9; 14].

Конфліктні ситуації - це такі ситуації, в яких відбувається зіткнення протилежних інтересів, поглядів, прагнень; виникають серйозні розбіжності сторін, що ведуть до боротьби між ними. У ситуаціях, пов'язаних з порушенням моральних норм, виявляється різка розбіжність ціннісних орієнтацій, визначальну роль починають відігравати моральні позиції сторін. Конфліктні ситуації можуть бути двох видів: із суворим суперництвом, коли інтереси учасників діаметрально протилежні і виграв однієї сторони означає програш іншої, і з нестрогим суперництвом, коли схрещуються інтереси, не надто діаметрально протилежні один одному [6].

В екзистенціальній психології виділяються ситуації екзистенціальної кризи. Це ситуації, що торкаються основ існування людини, які звертають її до проблем життя та

смерті, свободи та відповідальності, відносин зі світом та самотністю, пошуком сенсу життя. Такі ситуації можуть виникати як внаслідок якогось конфлікту чи кризи, так і внаслідок порушення самореалізації людини. Але, що б не викликало ці ситуації, вони так чи інакше пов'язані з проблемами автентичності людини, проблемами її існування загалом [6].

Б. Екхаммер [6] запропонував п'ять можливих підстав для визначення та класифікації ситуації в психології:

- 1) певні змінні фізичного та соціального характеру;
- 2) концепти потреб;
- 3) поодинокі реакції, викликані ситуаціями;
- 4) паттерни індивідуальних реакцій на ситуацію;
- 5) індивідуальні сприйняття (когніції) ситуації.

Також ситуації можна класифікувати за такими ознаками [8]:

– за належністю до джерел виникнення: ситуації зовнішнього середовища, ситуації внутрішнього середовища і ситуації взаємодії мікросередовища і зовнішнього оточення;

– за причиною виникнення: ситуації, пов'язані зі збереженням нормального функціонування об'єкта; з появою нової мети; виникненням випадкових обставин; ситуації, пов'язані з штучно створюваними труднощами (наприклад, конкурентами);

– за змістом: виробничі, економічні, технічні, організаційні, соціальні та психологічні;

– за масштабом: громадські, підсистемні та елементні;

– за складністю: прості та складні;

– за ступенем структуризації: структуровані і такі, що важко піддаються аналізу;

– за тривалістю: короткострокові, середньострокові і довгострокові;

– за оцінкою суб'єкта: задовільні і проблемні.

Л. Бурлачук, Н. Михайлова [4] для класифікації ситуацій пропонують такі шкали:

– шкала ситуацій у континуумі «хвороба-здоров'я»;

– шкала простоти–складності ситуацій. Сюди входять як елементарні ситуації, так і складні ситуації, що змушують людину приймати важкі рішення, які потребують мобілізації її внутрішніх сил;

– шкала соціального благополуччя – включає ситуації від соціально небезпечних до соціально позитивних, оптимальних ситуацій;

– шкала новизни – відомі ситуації: від зовсім невідомих, нових ситуацій до добре знайомих ситуацій;

– шкала значущості – незначущості подій для життя суб'єкта;

– шкала відповідності ситуації потребі у самореалізації (відповідні та ті, що перешкоджають самореалізації);

– шкала стабільності – змінюваності ситуації;

– шкала просторової наближеності та віддаленості ситуації;

– шкала часової складової ситуації – ситуації теперішнього, минулого та майбутнього.

Коли ситуація трактується як зовнішні умови протікання життєдіяльності на її певному етапі, структура ситуації включає діючих осіб; їхню діяльність; часові та просторові аспекти діяльності. При розгляді структури ситуації відзначимо, що пріоритет в її розумінні може віддаватися сукупності зовнішніх об'єктивних характеристик, при цьому використовуються поняття «середовище», «фізичне середовище» і т. ін.; або внутрішнім, суб'єктивним утворенням - при цьому використовуються поняття «психологічна ситуація», «суб'єктивна ситуація» або їхня взаємодія. При цьому автори зазначають, що ситуація - це умови, які детермінують активність людини, і сама людина також є структурним елементом ситуації [4].

Структура ситуації включає в себе зовнішні щодо суб'єкта чинники: предметні умови (об'єктивні характеристики середовища), соціальні вимоги, характеристики значущого іншого, соціальні умови (стосунки між людьми, очікування, правила, економічні та соціальні установки), структурні характеристики завдання; а також самого суб'єкта, який представлений здібностями, досвідом, мотиваційно-потребнісними, ціннісно-смысловими, емоційними характеристиками, ставленням до себе, зовнішнього світу, інших; індивідуальними, особистісними та статусними характеристиками (К. Абульханова-Славська, В. Барабанщиков, С. Ковальов, Б. Ломов, Д. Магнуссон) [2; 6].

Структура ситуації включає складові навколишнього середовища, суб'єкти ситуації, їхню діяльність, взаємини, комунікації, просторово-часові межі, події. Є. Головаха та О. Кронік під подією розуміють будь-яку об'єктивну зміну в житті, поведінці та внутрішньому світі людини. Таким чином, ситуація – це сукупність її подій.

До структурних характеристик ситуації належать її складність, зрозумілість, сила, сприяння або обмеження. Змістовні характеристики більш ситуаційно специфічні та якісні за своєю природою, а тому їм більш релевантний якісний аналіз; до них належать завдання, правила, ролі, цілі, очікування та мотивації; при цьому багатьох авторів підкреслюють особливий центральний характер цілей. Саме вони, нерідко по суті визначають вибір, прагнення, пошук індивідом тих чи інших ситуацій.

Р. Бендлер та Дж. Гриндер, засновники нейролінгвістичного програмування, ввели категорію «рівень складності ситуації, яку проживає людина». На їхню думку, саме від цього рівня складності залежить ступінь гнучкості поведінки людини. Ними було виведено п'ять рівнів складності ситуацій та ступеня їхнього емоційного переживання.

Ситуації першого рівня відповідають уявленню людини про повсякденні ситуації. При цьому людина не відчуває проблем та демонструє значну гнучкість поведінки.

Ситуації другого рівня виникають разом із виникненням певних труднощів у житті людини. Людина в таких випадках має меншу кількість «варіантів вибору» поведінки.

Ситуації третього рівня характерні для стресів або складних проблем. При цьому звичайні засоби дій не дають необхідного результату. Людині складно змінювати звичну поведінку.

Ситуації четвертого рівня – це ситуації більш значного стресу, людина «застрягає», повторює звичну поведінку.

Ситуації п'ятого рівня – це глибокий стрес, ситуація виживання. Людина діє виключно для того, щоб пережити її, витримати непосильний тягар. Людині здається, що в неї немає вибору, поведінка набуває руйнівного характеру.

Г. Мюррей [5] диференціював ситуації на зовнішню, доступну об'єктивному спостереженню (альфа-прес), та ситуацію, яку сприймає сам суб'єкт (бета-прес). Також він пропонував класифікувати ситуації в залежності від того ефекту, який ситуація викликає чи може викликати у людини.

В межах визначень західних соціопсихологів виділяється сім класів *ситуацій* соціальної поведінки [5; 6], а саме: спільна робота із загальною метою; торгівля, спрямована на компроміс зацікавленості сторін; боротьба як засіб розв'язання конфлікту без компромісу; виховання, за якого відбувається модифікація поведінки особистості; служба (робота), коли одна людина задовольняє власні потреби завдяки іншій за певну компенсацію (отримання зарплатні); саморозкриття як донесення власної думки іншим; гра як імітація інших ситуацій заради власного задоволення.

Інші західні підходи виділяються наступні п'ять типів *ситуацій* [6], а саме: міжособистісної загрози, фізичної небезпеки, двоїстості, щоденної рутини, соціального оцінювання.

Висновки. Отже, в будь-якому з наведених вище варіантів класифікації ситуація буде виступати результатом варіативної дії особистості та середовища її існування. Праці багатьох вітчизняних та зарубіжних психологів свідчать, що тенденція до перетворення, реконструкція суб'єктом реальності у цілісній та завершеній квазісистемній конструкції є однією із універсальних властивостей психіки людини.

Література

1. Аргайл М. Основные характеристики ситуаций / М. Аргайл // Психология социальных ситуаций : хрестоматия / сост. Н. В. Гришина. – СПб., 2001. – С. 178–188.
2. Барабанщиков В. А. Принцип системности в современной психологии: основания, проблемы, тенденции развития / В. А. Барабанщиков // Идея системности в психологии. – М. : Изд-во ИП РАН, 2005. – С. 9–47.
3. Берн Э. Трансакционный анализ и психотерапия : пер. с англ. / Эрик Берн. – СПб. : Братство, 1992. – 224 с.
4. Бурлачук Л. Ф. Психология жизненных ситуаций / Бурлачук Л. Ф., Коржова Е. Ю. – М. : Рос. пед. агентство, 1998. – 263 с.
5. Горностай П. Психология личности : словарь-справочник / П. Горностай, Т. Титаренко. – К. : Рута, 2001. – Режим доступа : www.psylib.kiev.ua
6. Маклаков А. Г. Общая психология / Маклаков А. Г. – СПб. : Питер, 2006. – 583 с.
7. Максименко С. Д. Психология в социальной та педагогической практике: методология, методы, программы, процедуры / Максименко С. Д. – К. : Наук. думка, 1998. – 226 с.
8. Малкина-Пых И. Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / Малкина-Пых И. Г. – М. : Эксмо, 2008. – 928 с.
9. Осухова Н. Г. Психологическая помощь в трудных и экстремальных ситуациях / Осухова Н. Г. – 2-е изд., испр. – М. : Академия, 2007. – 288 с.
10. Психология социальных ситуаций : хрестоматия / сост. Н. В. Гришина. – СПб. : Питер, 2001. – 416 с.
11. Росс Л. Человек и ситуация. Перспективы социальной психологии / Л. Росс, Р. Нисбетт ; пер. с англ. В. В. Румынского ; под ред.: Е. Н. Емельянова, В. С. Магуна. – М. : Аспект пресс, 2000. – 429 с.

12. Циба В. Т. Системна соціальна психологія / Циба В. Т. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 328 с.
13. Шютц А. Структура повсякденного мышлення / А. Шютц // Социологические исследования. – 1988. – № 2. – С. 130.
14. Юдин З. Г. Системный подход и принцип деятельности / Юдин З. Г. – М. : Наука, 1978. – 391 с.

Транслітерація

1. Argajl M. Osnovnye karakteristiki situacij / M. Argajl // Psihologija social'nyh situacij : hrestomatija / sost. N. V. Grishina. – SPb., 2001. – S. 178–188.
2. Barabanshnikov V. A. Princip sistemnosti v sovremennoj psihologii: osnovanija, problemy, tendencii razvitiija / V. A. Barabanshnikov // Ideja sistemnosti v psihologii. – М. : Izd-vo IP RAN, 2005. – S. 9–47.
3. Bern Je. Transakcionnyj analiz i psihoterapija : per. s angl. / Jerik Bern. – SPb. : Bratstvo, 1992. – 224 s.
4. Burlachuk L. F. Psihologija zhiznennyh situacij / Burlachuk L. F., Korzhova E. Ju. – М. : Ros. ped. agentstvo, 1998. – 263 s.
5. Gornostaj P. Psihologija lichnosti : slovar'-spravochnik / P. Gornostaj, T. Titarenko. – К. : Ruta, 2001. – Rezhim dostupa : www.psylib.kiev.ua
6. Maklakov A. G. Obshhaja psihologija / Maklakov A. G. – SPb. : Piter, 2006. – 583 s.
7. Maksimenko S. D. Psihologija v social'nij ta pedagogichnij praktici: metodologija, metodi, programi, proceduri / Maksimenko S. D. – К. : Nauk. dumka, 1998. – 226 s.
8. Malkina-Pyh I. G. Psihologicheskaja pomoshh' v krizisnyh situacijah / Malkina-Pyh I. G. – М. : Jeksmo, 2008. – 928 s.
9. Osuhova N. G. Psihologicheskaja pomoshh' v trudnyh i jekstremal'nyh situacijah / Osuhova N. G. – 2-e izd., ispr. – М. : Akademija, 2007. – 288 s.
10. Psihologija social'nyh situacij : hrestomatija / sost. N. V. Grishina. – SPb. : Piter, 2001. – 416 s.
11. Ross L. Chelovek i situacija. Perspektivy social'noj psihologii / L. Ross, R. Nisbett ; per. s angl. V. V. Rumynskogo ; pod red.: E. N. Emel'janova, V. S. Maguna. – М. : Aspekt press , 2000. – 429 s.
12. Ciba V. T. Sistemna social'na psihologija / Ciba V. T. – К. : Centr navch. l-ri, 2006. – 328 s.
13. Shjutc A. Struktura povsednevnogo myshlenija / A. Shjutc // Sociologicheskie issledovanija. – 1988. – № 2. – S. 130.
14. Judin Z. G. Sistemnyj podhod i princip dejatel'nosti / Judin Z. G. – М. : Nauka, 1978. – 391 s.

Бохонкова Ю.А., Завацкий В.Ю.

Жизненная ситуация как психологический феномен: содержательная и структурная характеристика

В статье показано, что ситуация может рассматриваться только в качестве квазисистемного конструкта, который возникает в результате активного взаимодействия субъекта и окружающей среды. Определено, что ситуация представляет собой совокупность внешних условий среды, отраженная в сознании конкретной личности, опосредованная ее социально-психологическими характеристиками. Выяснено, что вся жизнедеятельность личности является целью ситуаций. Источников – 14.

Ключевые слова: ситуация, феномен, жизнедеятельность, окружающая среда.

Bohonkova Y.A., Zavadsky V.Y.

Life situation as a psychological phenomenon: substantive and structural characteristics

The article shows that the situation can only be regarded as kvazisistemnogo construct which arises as a result of the active interaction between the subject and the environment. Determining that the situation is a set of external environmental conditions, reflected in the mind of a particular individual, it mediated the socio-psychological characteristics. It was found that all the vital functions of the individual is a chain of situations. Sources – 14.

Key words: situation, phenomenon, livelihoods, environment.

Бохонкова Юлія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Сєвєродонецьк;

Завацький Вадим Юрійович – магістрант спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Сєвєродонецьк.

УДК 159.9: 316.62

Бочелюк В.В.

ГЕНЕЗИС ПОНЯТТЯ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті розглянуто генезис понять «копінг», «копінг-поведінка», «копінг-стратегія», «копінг-стиль», «копінг-ресурс» в науковій літературі та проведено теоретико-методологічний аналіз підходів до вивчення проблеми копінг-поведінки особистості. Джерел – 23.

Ключові слова: особистість, поведінка, стрес, копінг, копінг-поведінка.

Постановка проблеми. Сумарний вплив стресорів середовища у сукупності зі складною соціально-політичною ситуацією та економічними проблемами створює комплекс передумов для розвитку гострих і хронічних стресових станів особистості. Недостатність досліджень щодо надання професійної соціально-психологічної допомоги особистості у протистоянні стресовим ситуаціям, обумовлює науковий інтерес до підвищення її адаптаційних можливостей, зокрема аналізу підходів до вивчення проблеми копінг-поведінки, її корекції як перспективного та ефективного напрямку в цій галузі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження за означеною проблематикою здебільшого були пов'язані з медичними та соціально-економічними аспектами. Визначенню ризиків розвитку професійних захворювань і збереженню здоров'я в сучасних умовах присвячені праці Ф. Зінгера, Є. Латишева, В. Мухіна. Удосконаленням профілактики та лікування психічних розладів, пов'язаних зі стресом й подальшою реабілітацією особистості займалися Г. Ігнатенко, І. Козинська, С. Полшкова. Вплив соціальних наслідків стресів